

www.askoldova-mohyla.org; Каплиці св. Апостола Андрея Первозванного Одесько-Кримського – www.cerkva.od.ua; Парафії свв. Володимира і Ольги в Керчі – ugcckerch.mylivepage.com; Парафії Різдва Пресвятої Богородиці в Мелітополі – prpb.blogspot.com; Рух Назаретських Родин Київської архієпархії УГКЦ – www.nazaretrodyna.com.ua та інших).

⁶ Свідченням цього, зокрема, є велика кількість відповідних питань віруючих у рубриці «Запитуємо священика» на офіційному сайті УГКЦ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.ugcc.org.ua/askform.0.html?&no_cache=1&tx_putannia_pi1\[pageNum\]=2](http://www.ugcc.org.ua/askform.0.html?&no_cache=1&tx_putannia_pi1[pageNum]=2).

⁷ Чимало відповідного фактажу можна знайти, зокрема, на форумі офіційного сайту УГКЦ, де листуються віруючі з різних регіонів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forum.ugcc.org.ua>.

SUMMARY

Ol'ga Nedavnya

Peculiarities of Religiosity Institutionalisation of Ukrainian Greek Catholic Churches Believers from Parishes in Great Ukraine and Their Impact on the Development of Greek Catholicism.

The paper provides the analysis of peculiarities of religiosity institutionalisation of Ukrainian Greek Catholic Churches believers from new parishes established outside of the Western Ukraine and their impact on the development of modern Greek Catholicism. The background and specific features of "new" Greek Catholics' religiosity institutionalisation, which make an impact on the development of the whole denomination, are revealed.

Keywords: Ukrainian Greek Catholic Church, peculiarities, institutionalization, religiosity, believers, Greek Catholicism, parishes, impact, Ukraine.

Тетяна ГРУШЕВА

Держава та християнські церкви у сучасній Україні: шлях до діалогу або до протистояння

Розглядається релігійна політика в сучасній Україні. Аналізується проблема взаємовпливу держави та християнських церков. Показано зміни в суспільно-політичних поглядах українських християн.

Ключові слова: Церква, релігійна організація (група), держава, право, суспільство.

Визначення нових державних пріоритетів у духовному житті постатей історичної України зумовлює інтерес науковців до проблеми узгодження

вітчизняного законодавства у сфері релігії з європейськими стандартами, компроміс політики й етичних норм, розв'язання міжправославного конфлікту, удосконалення державно-церковного діалогу. Дослідження державно-церковних відносин в Україні має практичне значення і спонукає правознавців, соціологів, філософів, істориків, політологів до осмислення цих процесів, пошуку засад забезпечення свободи діяльності релігійних організацій. Правовий аспект релігійної політики в сучасній Україні та роль конституційно-правового регулювання відносин держави і релігійних організацій стали предметом для дослідження правознавців (Кривенко Ю.В.¹, Піддубна В.Ф.², Сергієнко Г.Л.³). Проблема корекції державно-церковних взаємин є актуальною з кількох причин. По-перше, християнство відчуває впливи як зовнішні (сучасні суспільні відносини творяться в умовах глобалізації, модернізаційних процесів), так і внутрішні (залучення церков до екуменічного руху); по-друге, сучасна українська релігійна культура перебуває у процесі трансформації (відбувається зміна духовних парадигм); по-третє, вплив релігійного фактора на суспільні відносини не є сталим, його роль останнім часом має тенденцію до зростання.

Завдання державної політики у сфері релігії – надання умов для безперешкодної діяльності об'єднань віруючих та контроль за безпекою для суспільства діяльності релігійних громад. На українських реаліях державно-конфесійних відносин позначається ряд факторів. Це – наявна модель взаємин держави і церкви (релігійна мережа в Україні на початок 2012 р. представлена 55 віросповідними напрямками, які накладають свій відбиток на таку модель), специфіка національно-церковної ідентичності, традиції щодо впливу церкви на вирішення соціальних проблем, відмінні риси політичної свідомості, присутній релігійний плюралізм, соціально-економічні, культурні та політичні умови, існуючі правові документи. Аналіз сучасної української духовної ситуації дозволяє зробити висновок про включеність у громадське життя релігійного компонента.

Особливості сучасним взаєминам держава – церква надають наслідки радянського періоду української історії, що визначався стратегічною метою держави штучно прищепити населенню країни атеїстичні погляди. Пряме втручання державних органів у життя легально діючих церковних організацій мінімізувало їх можливість незалежного існування. Частина релігійного світу України ввійшли у так зване «релігійне підпілля», яке складалося до 25 культів (єговісти, п'ятдесятники, істинно православні християни та інші), що не підлягали реєстрації. Відвертий наступ на

релігійне життя суспільства з боку держави, перетворення релігійних громад на своєрідні резервації, відсутність реальної змоги для відправлення культових потреб – все це призвело до протистояння радянська держава – віруючі.

Становище християнських церков змінилося у постатеїстичній Україні: вони отримали можливість не лише реєстрації, а й реальну змогу відкрито проводити богослужіння, місійну й благодійну роботу, відроджувати традиційну релігійну культуру. Сучасна Україна – світська держава, але вплив на релігію є неоднозначним.

У взаєминах держава–церква державі належить регламентуюча функція: визначення меж релігійної діяльності, встановлення ступеню безпеки для суспільства релігійних культів, регулювання умов існування релігійних організацій. Все це є зовнішні прояви діяльності церков, держава не має можливостей втручатися у внутрішнє життя релігійних організацій. Про це йдеться у статті 18 «Міжнародного пакту про громадянські і політичні права»: свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише обмеженням, які встановлено законом і які є необхідними для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я і моралі, так само, як і основних прав та свобод інших осіб⁴ та підтверджено вітчизняним законодавством (чинною Конституцією України (стаття 35)), де проголошено нейтральне ставлення держави до офіційно зареєстрованих релігійних громад та невтручання у справи церкви⁵. Регламентація норм не завжди є реалізованою на практиці, а їх виконання є залежним від суспільно-політичного клімату українського сьогодення.

За Законом «Про свободу совісті та свободу віросповідання» церкви та релігійні організації визнані носіями людських цінностей. Там само визначена мета створення релігійних організацій: задоволення релігійних потреб, сповідувати і поширювати віру⁶. Релігійною діяльністю визнається богослужіння, релігійні церемонії, процесії, релігійні обряди та інші індивідуальні чи колективні релігійні дії, пов'язані із сповіданням та поширенням віри; релігійний культ – це система релігійних дій, предметів і символів, пов'язаних з релігійними уявленнями віруючих і спрямованих на задоволення потреб суб'єктів релігійної діяльності; під релігійними обрядами слід розуміти сукупність визначених внутрішніми церковними приписами і правилами індивідуальних чи колективних дій віруючих, спрямованих на встановлення двобічних відносин між людиною і надприродними об'єктами. Правове регулювання цього виду діяльності відбувається на підставі внутрішніх установ релігійних організацій та норм церковного права. За Законом релігійні організації мають право брати

участь у громадському житті, а також використовувати нарівні з громадськими об'єднаннями засоби масової інформації⁷.

Релігійні організації є непідприємницькими юридичними особами й суб'єктами цивільно-правових відносин. Юридичною особою релігійна організація стає після реєстрації та експертизи статутних документів, де у повному обсязі викладене віровчення. Проблема статусу юридичної особи надає право релігійній організації виконувати соціальну, навчально-виховну, оздоровчу, поліграфічну діяльність. Вона є актуальною після внесення резонансних змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Підписаний у грудні 2012 р. Президентом законопроект суттєво ускладнює порядок набуття релігійними організаціями статусу юридичної особи у зв'язку із запровадженням двох не узгоджених між собою процедур реєстрації релігійних організацій (в Мінкультури чи обласних держадміністраціях) та її державної реєстрації (в органах Укрдержреєстру). Цей Закон надає право контролю діяльності релігійних організацій державним органам влади. Такі зміни до Закону не були узгоджені з релігійною спільнотою.

Правові межі релігійних організацій визначені законом та церковними канонами, що повинні міститися у статуті релігійної організації. До змісту правоздатності релігійних організацій віднесено майнові і немайнові права, зокрема, право на найменування, право на здійснення культової і позакультової діяльності: освітньої, благодійної, виробничої і господарської.

Сучасні церкви України повертаються до своєї природної місії – допомагати у вирішенні нагальних суспільних проблем. Згідно Закону «Про благодійництво та благодійні організації» благодійництвом визначено добровільну безкорисливу пожертву фізичних та юридичних осіб у поданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної та іншої благодійної допомоги. Відповідно благодійною діяльністю прийнято вважати добровільну безкорисливу діяльність благодійних організацій, що не передбачає одержання прибутків від цієї діяльності.

Проблема повернення культових споруд релігійним організаціям є актуальною. Культові будівлі і майно, які становлять державну власність, передаються організаціями, на балансі яких вони знаходяться, у безоплатне користування або повертаються у власність релігійних організацій безоплатно. Культова будівля і майно, що є державною власністю, можуть передаватися у почергове користування двом або більше релігійним громадам за їх взаємною згодою⁸.

Майнові відносини у середині церков простежуються крізь призму статутів релігійних організацій. Так, УПЦ визначає, що кошти парафії

утворюються із добровільних пожертвувань громадян, державних громадських та інших підприємств, фондів, закладів та організацій; грошових надходжень у зв'язку із здійсненням богослужінь; реалізації необхідних для участі в обрядах предметів релігійного призначення та літератури; доходів, одержуваних від діяльності парафіяльних закладів; інших, незаборонених законодавством надходжень⁹.

Закон охороняє право власності релігійних організацій (це – будівлі, у тому числі спеціальні культові будівлі, предмети культу, об'єкти виробничого, добродійного, соціального призначення, транспорт, кошти та інше майно. Церква може використовувати для своїх потреб будівлі і майно, що надаються їй на договірних засадах державними, громадськими організаціями або громадянами¹⁰).

Аналіз взаємин держави і церкви останніх десятиліть дозволяє говорити про залежність ситуації, пов'язаної з релігійним сектором від політичної ситуації в Україні. І у зворотному порядку також часто релігійні переконання впливають на міжконфесійну ситуацію, взаємини між соціальними групами та на політичну систему в цілому. Не рідкістю стали коментарі з позиції християнської моралі актуальних політичних вчинків. Сьогодні можемо спостерігати політизацію церковного життя, заглибленість віруючих у політичне життя країни. Таким чином, конфесії не обмежуються виключно культовою діяльністю. Православні, протестанти, католики та греко-католики визначилися зі своєю позицією щодо суспільно-політичної та соціальної сфери, а тому взаємини релігії і політики треба розглядати через призму українських реалій.

Ми поділяємо думку А.Колодного про те, що наша держава не є православною країною, а країною з домінуванням православ'я¹¹. Поліконфесійність в Україні є традиційною та має тенденцію до зростання. Частка віруючих громадян у сучасній Україні складає орієнтовно 50%, православних парафій – 51,2% від загальної кількості релігійних осередків віруючих. Як наслідок історичного шляху країни християнські конфесії з'явилися паралельно з європейським процесом, але не були пов'язані з саморозвитком суспільства. Це стало причиною міжконфесійних суперечностей, поляризації на цьому ґрунті українського народу призвело до міжконфесійних колізій, трагедій у національному бутті, зумовлених релігійними факторами. Нетолерантні заяви у бік одна одної з боку церков нині не є несподіванкою. Це відбувається попри визначення у Законі, що релігійна організація не повинна втручатися в діяльність інших релігійних організацій, у будь-якій формі проповідувати ворожнечу, нетерпимість до невіруючих і віруючих інших віросповідань¹².

Міжправославний конфлікт – це реальність сучасного українського буття. Багатопланове протистояння у православному середовищі з наявними неканонічними церквами (УАПЦ, УПЦ-КП) має низку причин: частина з них є спадщиною минулого, інші – продукт сучасних суспільно-політичних та духовних реалій. Звернення до державної допомоги Української православної церкви Московського патріархату демонструє, що ця церква потребує в державному протекціонізмі. Причина не в тому, що православ'я не витримує існуючого суперництва, а в тому, що традиційне заступництво держави (характерне для часів Російської імперії, коли російський імператор вважався верховним захисником догматів православної віри) звело нанівець потребу в самозахисті церкви. Українське православ'я завжди демонструвало європейську сутність. Сьогодні модель взаємин між ним й державою тільки конструюється. Але можна з впевненістю констатувати факт нестабільності у стосунках, які залежать не в останню чергу від політичної ситуації в суспільстві та спрямованості на геополітичні спільноти: ідея створення в Україні однієї Помісної православної церкви, орієнтація на Московський патріархат тощо.

Взаємини держави та протестантських церков відбуваються в іншій площині. Так, відповідь віруючих на запитання «Якими Ви бачите взаємини між державою і релігійними організаціями?» не є однастайними: 40,6% опитаних відповіли, що держава повинна надавати їм посильну допомогу; 12,5% – держава повинна бути нейтральною до таких організацій; 46,9% – держава не повинна втручатися в справи релігійних організацій (результати соціологічного опитування проведеного автором). З пізньопротестантських церков найбільш політично активними є п'ятдесятники та баптисти, помірковані адвентисти сьомого дня, хоча лідери протестантських громад невпинно повторюють, що стримано відносяться до входження віруючих у політичні перегони, надмірне економічне збагачення тощо. На підтвердження цього свідчить аналіз Статутів сучасних протестантських церков про те, що основна їх діяльність спрямована на задоволення релігійних потреб, направлення християнських ідеалів і моралі до повсякденного буття віруючої людини. Сучасні протестанти, як і раніше, визнають державний устрій. Віруючі не стоять осторонь національних проблем, «мирська» активність віруючих є дозволеною. Цей факт підтверджує й протестантська комунікація України, яка націлює віруючих на повноцінне сприйняття різних сфер буття.

Зміни в суспільно-політичних поглядах, які відбулися в середовищі українських протестантів, позначились і на їх відношенні до виборів. Згідно з законодавством, священнослужителі мають право на участь у політичному житті країни нарівні з усіма громадянами, але релігійні організації не беруть участі в діяльності політичних партій і не надають їм фінансової підтримки, не ведуть агітації або фінансування виборчих кампаній. Реалії сьогодення засвідчують, що цих вимог у ході виборчих перегонів не завжди дотримуються. Намагання політичних партій заручитися підтримкою протестантського релігійного середовища співіснують з бажанням віруючих бачити у Верховній Раді виразників своїх інтересів.

Представники харизматичних церков також беруть активну участь у громадському та політичному житті країни, така позиція передбачена статутами громад¹³. Їм властивий демократичний характер релігійного мислення та суспільної свідомості.

Частина протестантських груп, що є незареєстрованими, зберігають дистанційну віддаленість від участі у політичних справах. Недовіра до держави – наслідок переслідувань радянської доби. У таких умовах пошук соціальної справедливості стає внутрішньою справою громади, а її діяльність обмежується вирішенням конфесійних питань без суттєвого впливу на суспільно-політичну ситуацію країни.

Отже, визначення концепції державно-церковної політики дозволяє розкрити специфіку діалогу між державою та церковними організаціями, розкрити можливості реалізації прав церкви, а також виділити основні тенденції, що характерні для трансформації правових норм вітчизняного законодавства щодо релігії. Пошук оптимальної моделі взаємин держави та церкви не завершений. Не є правилом дотримання з боку держави релігійно-світоглядної нейтральності, а з боку релігійних конфесій іноді відчутні політичні спекуляції. Деструктивний вплив політики на духовну складову культури є помітним, таким, що руйнує моральність. Сучасні віруючі в більшості своїй не є відстороненими від суспільного життя, політичний нейтралітет церкви залишається у минулому. Якщо для сучасної України співпраця держави й церкви стала можливою, тоді вектор до гармонізації державно-церковних взаємин повинен стати вимогою. Держава повинна гарантувати сприятливі умови для розвитку суспільної моралі, громадянської злагоди незалежно від їх віровизнання.

- ¹ Кривенко Ю.В. Цивільно-правовий статус релігійних організацій в Україні : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Юлія Василівна Кривенко. – Одеса, 2007. – 18 с.
- ² Піддубна В.Ф. Релігійні організації як суб'єкти цивільних правовідносин: автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Вікторія Федорівна Піддубна. – Харків, 2008. – 20 с.
- ³ Сергієнко Г.Л. Роль конституційно-правового регулювання відносин держави і релігійних організацій у гарантуванні свободи віросповідання в Україні : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Ганна Леонідівна Сергієнко. – Харків, 2004. – 19 с.
- ⁴ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс] http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_043
- ⁵ Конституція України. – Харків: Одиссей, 2006. – 48 с.
- ⁶ Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – №25. – С. 283.
- ⁷ Там само.
- ⁸ Там само.
- ⁹ Статут Борисо-Глібської парафії с.Заповітне К-Дніпровського району Запорізької єпархії Української православної церкви / Державний архів Запорізької області (далі ДАЗО). – Ф.1335. – Оп.26. – Спр.55. – Арк. 100–103.
- ¹⁰ Статут релігійної громади євангельських християн-баптистів с. Дніпрельстан Запорізького району / ДАЗО. – Ф.1335. – Оп.26. – Спр.55. – Арк. 104–112.
- ¹¹ Колодний А. Релігійна мережа України в її проблемах і перспективах / Анатолій Колодний // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. Книга 1. – Львів : Логос, 2008. – С.742-749.
- ¹² Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»...
- ¹³ Устав религиозной харизматической общины «Источник жизни». – г.Токмак, Запорожской обл., 1994 // ДАЗО. – Ф.1335. – Оп.26. – Спр.75. – Арк.49-53.

SAMMARY

Tetyana Grusheva

The state and the Christian Church in Contemporary Ukraine: the path of dialogue or confrontation

The article deals with religious politics in contemporary Ukraine. The problem of Impact of the state and the Christian churches. Shown changes the socio-political views of Ukrainian Christians.

Key words: Church, religious organization (society), state, laws, society.